

ตำนานนาถขอบวชสู่การสร้างสรรคการแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานสร้างสรรค์
ชุดอุปสัมปทานาคา ศรัทธาธรรม

Legend of Naga Asking for Ordination Towards the Creation of Creative Isaan Folk Dance
Performances Set: Upasampatanakha Satthadhamma

สุนิสา โพธิ์แสนสุข^{1*}, มหัทธพันธุ์ สังเสวี² และธนวัฒน์ ชาญสมร³

Sunisa Potisansuk^{1*}, Mahakkapun Sangsawee² and Tanawat Chansamorn³

^{1,3}อาจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

²นักศึกษา ปริญญาตรี สาขาวิชานาฏศิลป์และการแสดง มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

^{1,3}Lecturer from the Faculty of Humanities and Social Sciences Rajabhat Maha sarakham University

²Bachelor's Degree student in the field of dance and performance Rajabhat Maha Sarakham University

*Corresponding Author Email: sunisa15122126@gmail.com

Received: 5 January 2024

Revised: 6 February 2024

Accepted: 9 February 2024

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาด้านนาถขอบวช และ 2. เพื่อสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานสร้างสรรค์ เป็นการวิจัยแบบเชิงคุณภาพ มีเครื่องมือการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ โดยมีกลุ่มเป้าหมายในการวิจัย คือ พระฐานัตตโต วัดขุนพรหมดำริ (วัดบ้านอุปราย) ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ที่มาจากการเลือกแบบเจาะจง แล้วนำข้อมูลที่รวบรวมได้จากแบบสัมภาษณ์และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์แบบเชิงเนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1) ตำนานนาถขอบวชมีตำนานที่เล่ากันว่า มีนาถตนหนึ่งมีนามว่า มุจลินท์ มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาจึงได้แอบแปลงกายมาเป็นมนุษย์ขึ้นมาขอเข้าลาสิกขาบทกับพระพุทธเจ้า ระหว่างที่พญานาคมุจลินท์ได้นั่งทำสมาธิ เผลอหลับลิ้มตัวร่างจึงได้คืนกลับสู่สภาพของพญานาค หลังจากพระพุทธเจ้าได้ทราบจึงไม่สามารถทำพิธีลาสิกขาบทให้กับพญานาคมุจลินท์ได้พญานาคมุจลินท์จึงได้ร้องขอฝากชื่อไว้กับพระพุทธเจ้า กล่าวว่า ต่อไปภายข้างหน้าหากมีมนุษย์ผู้ใดที่จะลาสิกขาบท ข้าพเจ้าขอให้องค์สัมมาสัมพุทธเจ้าทำพิธีเตรียมตัวจะขอบวชนั้นมีชื่อเรียกว่า “นาถ” เพื่อเป็นบุญกุศลให้แก่สรรพสิ่งบนโลกใบนี้ที่ไม่มีโอกาสได้สวามีภักดีต่อพระพุทธศาสนา จึงเป็นที่มาของประเพณี การขานนาถ หรือ บวชนาค และ 2) สร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานสร้างสรรค์ ชุด อุปสัมปทานาคา ศรัทธาธรรม โดยประกอบไปด้วยการประพันธ์เนื้อร้อง ทำนองเพลงขึ้นใหม่ การออกแบบเครื่องแต่งกาย เพื่อสื่อให้เห็นความเป็นรูปธรรม โดยใช้สื่อการแสดงเล่าเรื่องตำนานนาถขอบวช

คำสำคัญ: นาถขอบวช, นาฏศิลป์พื้นบ้านอีสาน, อุปสัมปทานาคา ศรัทธาธรรม

Abstract

This research consists purposes were 1. to study the legend of Nagas asking for ordination and 2. to Create creative works in the field of Isaan folk dance. is qualitative research. The research tool was an interview form, with the target research group being Phra Than Thatto Khun Phrom Damri Temple (Ban Upparat Temple) Tha Song Khon Subdistrict Mueang District Maha Sarakham Province that comes from specific selection and the data obtained from the interviews were analyzed in a content analysis. The results of the research found that 1) The legend of Naga asking for ordination. There is a legend that is told. It is said that there was a Naga named Mucalinda who believed in Buddhism and therefore secretly transformed into a human being and asked to

enter the precepts with the Buddha. During the time Phaya Naga Mucalin sat and meditated. He fell asleep and forgot his body, so he returned to his Naga state. after the Lord Buddha learned that he could not perform the ceremony of farewell to Naga Mucalinda, Phaya Naga Mucalinda requested to leave his name with the Lord Buddha. I would like to ask the Lord Buddha to perform a ceremony to prepare for ordination, which is called “Naga” in order to bring merit to all beings in this world who do not have the opportunity to pledge allegiance to Buddhism Therefore, it is the origin of the tradition of calling the Naga or being ordained as a Naga and 2) creating works in the field of creative Isan folk dance the Upasampathanaka Satthatham series, which consists of composing lyrics. new melody costume design to convey the concreteness Using the media to tell the story of the legend of the Naga asking for ordination.

Keywords: Naga Asks for Ordination, Isaan Folk Dance, Upasampathanakha Satthadhamma

บทนำ

ตำนานเรื่องเล่าของพญานาคนั้นเป็นตำนานที่เล่าขานกันมาตั้งแต่สมัยโบราณกาลรวมทั้งปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทยหลาย ๆ เรื่อง แท้ที่จริงจวบจนถึงปัจจุบันมักได้รับการกราบไหว้บูชาจากผู้คนมากมาย เพื่อเป็นสิริมงคลเสริมอำนาจบารมีรวมทั้งขอโชคลาภ อีกทั้งจะเห็นได้ตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น วัด หรือ ศาสนสถานทั่วทั้งจะมีบันไดพญานาคตั้งอยู่ให้เห็นกันตลอด “นาค” หรือ “พญานาค” เป็นสัตว์หิมพานต์ กึ่งสัตว์กึ่งเทพมีพลังลือลือทมิฬมากมาย ลักษณะคล้ายงูใหญ่ แต่มีหงอนดวงตาสีแดงเกล็ดมีหลายสีแล้วแต่ว่าเป็นนาคตระกูลไหนนาคโดยทั่วไปมีเศียรเดียวแต่หากพญานาคองค์ใดมีบารมีและอิทธิฤทธิ์สูง ก็จะสามารถแผ่เศียรได้อีกส่วนใหญ่จะแผ่เป็น 3 เศียร 5 เศียร 7 เศียร หรือ 9 เศียร (พระครูสารกิจประยุต, ดร. หลวงตากาบ ฐานทัตโต ตำนานพญานาค 7 พฤศจิกายน 2566) ยกเว้นแต่องค์พญานาคเจ้าแห่งพญานาคทั้งปวงสามารถแผ่เศียรได้มากกว่าจำกัด

นอกจากนี้ ยังมีพญานาคบางตระกูลมีสถานะเป็นกายทิพย์ ซึ่งจัดอยู่ในตระกูลวิรูปักษ์ สถิตอยู่ สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ซึ่งถือว่าเป็นสวรรค์ชั้นต้น สามารถจำแลงร่างเป็นมนุษย์ตามใจปรารถนา มีอิทธิฤทธิ์ในการบันดาลให้เกิดฝน และมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาแต่ไม่สามารถบรรลุนิพพานได้ จึงกระนั้นก็จัดอยู่ในฝ่ายสุคติภูมิ นามว่า มุจลินท์ จากการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร ตำรา และสัมภาษณ์ พระครูสารกิจประยุต, ดร. (หลวงตากาบ ฐานทัตโต) คณะผู้สร้างสรรค์พบว่า มีตำนานเรื่องเล่าที่เชื่อมโยงระหว่างพญานาคกับทางศาสนาพุทธตอนหนึ่ง กล่าวว่า นาคขอบวช ในสมัยพุทธกาลมีพญานาค นามว่า มุจลินท์ ตระกูลวิรูปักษ์ มีความเลื่อมใสทางพระพุทธศาสนาจึงแอบแปลงกายเป็นมนุษย์เพื่อขอเข้าลาสิกขา (บวช) บำเพ็ญบุญกุศลต่อองค์สัมมาสัมพุทธเจ้าเพื่อละเว้นกิเลสทั้งปวง ในขณะที่ประกอบลาสิกขาบท (บวช) ของพญานาคมุจลินท์ พระภิกษุสงฆ์ที่อยู่โดยรอบมองเห็นกายของพญานาคมุจลินท์เป็นพญานาค พระภิกษุสงฆ์จึงกล่าวให้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทราบ ทันใดนั้น องค์ สัมมาสัมพุทธเจ้าจึงไม่สามารถ ทำพิธีลาสิกขาบท (บวช) ให้ กับ นาค มุจลินท์ ได้ ทันใดนั้นพญานาคมุจลินท์จึงกล่าวร้องขอต่อ สัมมาสัมพุทธเจ้าว่า ต่อไปภายข้างหน้าหากมีมนุษย์ผู้ใดที่จะลาสิกขาบท ข้าพเจ้าขอให้องค์สัมมาสัมพุทธเจ้าทำพิธีเตรียมตัวจะขอบวชนั้นมีชื่อว่าเรียกว่า “นาค” เพื่อเป็นบุญกุศลให้แก่สรรพสิ่งบนโลกใบนี้ที่ไม่มีโอกาสได้สวามิภักดิ์ต่อพระพุทธศาสนาและเป็นต้นกำเนิดของประเพณีที่เรียกว่าทำขวัญนาค ขานนาค หรือ บวชนาค (พระครูสารกิจประยุต, ดร. หลวงตากาบ ฐานทัตโต เรื่องเล่าพญานาคของบวช 7 พฤศจิกายน 2566)

ดังนั้น จากการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการลงพื้นที่ลงภาคสนาม คณะผู้สร้างสรรค์เล็งเห็นความสำคัญตำนานทางพระพุทธศาสนา ตอน นาคขอบวช เนื่องจากปัจจุบันคนรุ่นใหม่ส่วนใหญ่มองแค่ประเพณีการบวชเท่านั้น น้อยนักที่จะเข้าถึงตำนานเรื่องเล่าของการบวชนาค ดังนั้นคณะผู้สร้างสรรค์จึงเกิดแรงบันดาลใจจากการศึกษาเรื่องนาคขอบวช

เพื่อเป็นสื่อเชื่อมโยงให้คนรุ่นใหม่เข้าใจประวัติความเป็นมาของตำนานนาคอบวชได้ง่ายขึ้น นอกจากนี้คณะผู้สร้างสรรค์ยังได้นำองค์ความรู้จากการพื้นที่ภาคอีสาน สัมภาษณ์พระครูสารกิจประยุต, ดร.หลวงตากาบ ฐานทัตโต ณ วัดขุนพรหมดำริ (วัดบ้านอุปราข) ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มาประกอบการสร้างรูปแบบการแสดงทางด้านนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานสร้างสรรค์ ชุด อุปสัมปทานาคา ศรัทธาธรรม เพื่อเป็นสื่อในการเล่าตำนานเรื่องนาคอบวช

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาด้านนาคอบวช
2. เพื่อสร้างสรรค์ผลงานด้านนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานสร้างสรรค์ ชุดอุปสัมปทานาคา ศรัทธาธรรม

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้สรุปและวิเคราะห์วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง คือ ตำนานนาคอบวช เป็นหนึ่งในเรื่องเล่าที่มีความสำคัญในวัฒนธรรมไทย โดยเฉพาะในภาคอีสาน เรื่องนี้ได้ถูกนำมาสร้างสรรค์ในรูปแบบของการแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานชุด “อุปสัมปทานาคา ศรัทธาธรรม” ซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างศิลปะการแสดงและความเชื่อทางศาสนาอย่างลึกซึ้ง การนำตำนานมาสู่การแสดงนาฏศิลป์ การแสดงนาฏศิลป์ชุดนี้ได้เล่าเรื่องราวของพญานาคที่ปรารถนาบวชในพระพุทธศาสนา แต่เนื่องจากพญานาคเป็นสัตว์ จึงไม่สามารถบวชได้ แต่สุดท้ายก็ได้รับพรให้สามารถบวชในอัตภาพของมนุษย์ในชาติถัดไป การแสดงนี้มักจะประกอบด้วยการใช้ดนตรีพื้นบ้าน การรำ และการเล่าเรื่องผ่านท่าทางที่วิจิตรงดงาม

ตำนานนาคอบวช มีองค์ประกอบของการแสดง ได้แก่ 1) ดนตรีพื้นบ้าน ดนตรีที่ใช้ในการแสดงเป็นดนตรีพื้นบ้านของภาคอีสานเช่น แคน พิณ และกลอง ซึ่งช่วยสร้างบรรยากาศและเสริมสร้างความน่าสนใจให้กับการแสดง 2) การรำ ท่ารำที่ใช้ในการแสดงมีความอ่อนช้อยและสวยงาม เป็นการถ่ายทอดเรื่องราวและอารมณ์ของตัวละคร และ 3) การเล่าเรื่อง การแสดงจะมีการเล่าเรื่องราวผ่านท่าทางและบทพูด เพื่อให้ผู้ชมเข้าใจเรื่องราวได้อย่างลึกซึ้ง

อีกทั้ง ความสำคัญและผลกระทบการแสดงนาฏศิลป์ชุด “อุปสัมปทานาคา ศรัทธาธรรม” ไม่เพียงแต่เป็นการอนุรักษ์และเผยแพร่วัฒนธรรมพื้นบ้านของอีสาน แต่ยังเป็นการเสริมสร้างความเข้าใจและศรัทธาในพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความภูมิใจให้กับชุมชนในท้องถิ่น และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีกด้วย เพราะการผสมผสานระหว่างตำนานและนาฏศิลป์ทำให้เรื่องราวของนาคอบวชยังคงมีชีวิตและสืบสานต่อไปในสังคมไทย ทั้งในด้านวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. **กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย** ได้แก่ พระครูสารกิจ ประยุต ดร.หลวงตากาบ ฐานทัตโต เจ้าอาวาสวัดขุนพรหมดำริ (วัดบ้านอุปราข) ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ที่มาจากการเลือกแบบเจาะจง

2. **เครื่องมือในการวิจัย** ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ (Interview) ประกอบด้วย 3 ตอน คือ ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้การสัมภาษณ์ ตอนที่ 2 ประเด็นคำถามตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และตอนที่ 3 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่น ๆ เพิ่มเติม มีลักษณะเป็นแบบปลายเปิด (Open Ended) อีกทั้ง ผู้วิจัยได้นำแบบสัมภาษณ์ไปให้ผู้เชี่ยวชาญช่วยตรวจสอบ กลั่นกรอง จำนวน 3 ท่าน ได้แก่ (1) ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษา (2) ผู้เชี่ยวชาญด้านโครงสร้างข้อคำถาม และ (3) ผู้เชี่ยวชาญด้านเนื้อหาสาระสำคัญ ตลอดจน ผู้วิจัยได้นำแบบสัมภาษณ์ไปทดลอง (Try Out) สัมภาษณ์กับกลุ่มทดลองที่ไม่ใช่กลุ่มเป้าหมายจริง จำนวน 30 คน เพื่อหาข้อบกพร่อง ข้อแก้ไข ข้อเสนอแนะให้แบบสัมภาษณ์มีความถูกต้องและสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ เก็บรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่อมาจึงได้ดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยมีขั้นตอนการสังเกต การจดบันทึก โดยศึกษาจากพระภิกษุสงฆ์สามเณรทุกรูปที่วัดขุนพรหมตำริ (วัดบ้านอุบราข) ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงสร้างสรรค์โดยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก ตำรา เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์ในเชิงเนื้อหา (Content Analysis)

ผลการวิจัย

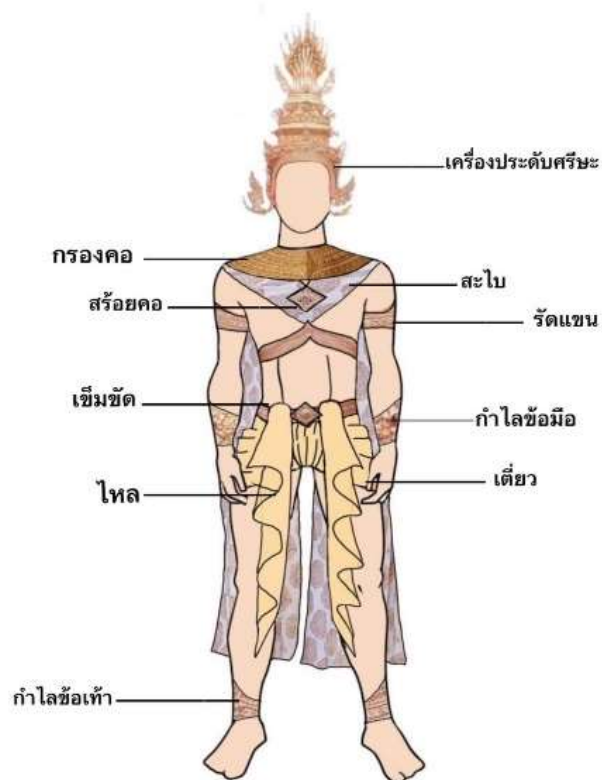
การวิจัยเรื่องตำนานนาคนาคขอขวสู่การสร้างสรรคการแสดงทางด้านนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานสร้างสรรค์ ชุต อุปสัมปทานาคา ศรัทธาธรรม ผู้วิจัยสามารถจำแนกผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. การศึกษาด้านตำนานนาคนาคขอขว

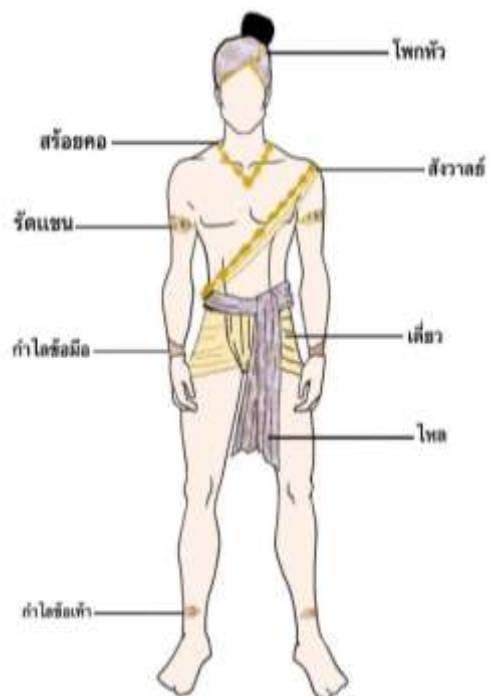
ผลการวิจัยพบว่า ในสมัยพุทธกาลมีพญานาคนามว่า มุจลินท์ มีกายสีทองอยู่ในตระกูลจตุมาหาราชิกามีความเลื่อมใสและศรัทธาทางพระพุทธศาสนาจึงแอบแปลงกายเป็นมนุษย์เพื่อขอขวบรรพชา (บวช) บำเพ็ญบุญกุศลต่อองค์สัมมาสัมพุทธเจ้าเพื่อละเว้นกิเลสทั้งปวง ต่อมาเมื่อพญานาคมุจลินท์ได้เข้าสู่ร่มกาวเสวฬัสตร ในขณะที่ยุคินท์นั่งทำสมาธิจนลึ้มตัวผลอหลั้มจึงทำให้ร่างกายกลับสู่สภาวะเดิมหรือกายของตนที่เป็นพญานาค ทำให้พระภิกษุสงฆ์ที่อยู่โดยรอบมองเห็นกายที่แท้จริงของนาคมุจลินท์ พระภิกษุสงฆ์จึงเรียนให้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทราบ หลังจากที่ยังองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทราบ จึงทำพิธีลาสิกขาบท (บวช) ให้กับนาคมุจลินท์ ทันใดนั้นพญานาคมุจลินท์จึงกล่าวร้องขอต่อสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า ต่อไปภายข้างหน้าหากแม้มีมนุษย์ผู้ใดที่จะลาสิกขาบท ข้าพเจ้าขอให้องค์สัมมาสัมพุทธเจ้าทำพิธีเตรียมตัวจะขอขวชนันมีชื่อว่าเรียกว่า “นาค” เพื่อเป็นบุญกุศลให้แก่สรรพสิ่งบนโลกใบนี้ที่ไม่มีโอกาสได้สวามิภักดิ์ต่อพระพุทธศาสนาและเป็นต้นกำเนิดของประเพณีที่เรียกว่าทำขวัญนาค ขานนาค หรือ บวชนาค (พระครูสารกิจประยุต, ดร.หลวงตากาบ ฐานทัตโต การสื่อสารส่วนบุคคล 7 พฤศจิกายน 2566)

2. การศึกษานาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานสร้างสรรค์ ชุต อุปสัมปทานาคา ศรัทธาธรรม

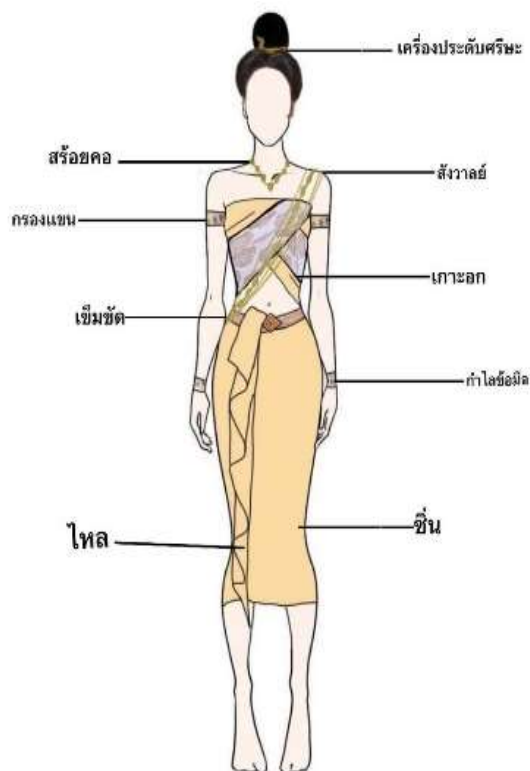
ผลการวิจัยพบว่า ประกอบด้วย 1) ออกแบบทำนองเพลงสำหรับผลงานการแสดง เรียบเรียงทำนองให้เกิดความหลากหลายโดยการเลือกใช้ดนตรีพื้นบ้านผสมผสานกับร่วมสมัยให้เข้ากันอย่างลงตัว โดยช่วงที่ 1 เกริ่นนำกลอนผญา หมายถึง เล่าถึงตำนานนาคตนหนึ่งที่มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาจึงแอบแปลงกายเป็นมนุษย์มาขอขว เพื่อบำเพ็ญบุญกุศลต่อองค์สัมมาสัมพุทธเจ้าเพื่อละเว้นกิเลสทั้งปวง ช่วงที่ 2 นำเข้าสู่การแสดงพื้นบ้านอีสาน หมายถึง นาคที่ได้รับการเข้าบวชแล้วนั่งบำเพ็ญศีลทำสมาธิอยู่ที่ใต้ต้นไมติดกับริมน้ำ แล้วนาคจึงเกิดการผลอหลั้มลึ้มตัว ร่างของนาคจึงได้กลายร่างกลับคืนสู่สภาพร่างของนาค ระหว่างนั้นจึงได้มีสาวกของพระพุทธเจ้าได้มาแอบดูนาคที่หลังกอนหิน สาวกของนาคจึงได้พบกับสิ่งที่เกิดขึ้น ทันใดนั้นสาวกจึงได้นำเรื่องนี้กล่าวต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทราบ ช่วงที่ 3 นาคกราบขอลาฝากชื่อไว้กับพระพุทธเจ้า หมายถึง หลังจากที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทราบจึงไม่สามารถทำพิธีลาสิกขาบท (บวช) ให้กับนาคมุจลินท์ได้ทันใดนั้นนาคมุจลินท์จึงกล่าวร้องขอต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า ต่อไปภายภาคหน้าหากแม้มีมนุษย์ผู้ใดที่จะลาสิกขาบทข้าพเจ้าขอให้องค์สัมมาสัมพุทธเจ้าทำพิธีเตรียมตัวจะขอขวชนันมีชื่อว่า “นาค” เพื่อเป็นบุญกุศลให้แก่สรรพ เหล่าตัวนางระบำก็จะออกมารำรำประกอบดนตรี และ 2) ออกแบบเครื่องแต่งกายสำหรับการแสดง คณะผู้สร้างสรรค์ได้นำเครื่องแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ของนาค ซึ่งมีปัจจัยและบทบาทสำคัญในการกำหนด ทิศทางของแนวคิดสร้างสรรค์โดยเลือกใช้เครื่องแต่งกายสีขาว สีเหลืองทองที่มีความหมายในทางที่ดีมาออกแบบชุดในการแสดง และในส่วนชุดของพระพุทธเจ้า คณะผู้สร้างสรรค์ได้นำรูปแบบการ แต่งกายของพระที่ทำพิธีในการอุปสมบทมาออกแบบ และใช้สีเหลืองส้มเป็นสีหลักในการออกแบบชุดการแสดง ชุด อุปสัมปทานาคา ศรัทธาธรรม

รูปภาพที่ 1 การออกแบบเครื่องแต่งกายของพญานาคมุจลินท์ (ที่มา: สุนิศา โพธิ์แสนสุข และคณะ, 2566)

รูปภาพที่ 2 การออกแบบเครื่องแต่งกายของนักแสดงผู้ชาย (นาค) (ที่มา: สุนิศา โพธิ์แสนสุข และคณะ, 2566)

รูปภาพที่ 3 การออกแบบเครื่องแต่งกายของนักแสดงผู้หญิง (นาค) (ที่มา: สุนิศา โพธิ์แสนสุข และคณะ, 2566)

อีกทั้ง การแต่งหน้านักแสดง โดยแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ 1) การแต่งหน้าของพระพุทธรเจ้าและสาวก 2) การแต่งหน้าของพญานาคมุจลินท์ 3) การแต่งหน้าของนักแสดงผู้ชายและผู้หญิง (ตัวระบำนาค) คณะผู้สร้างสรรค์เลือกใช้วิธีการแต่งหน้าผสมผสานระหว่างการแต่งหน้าแบบระบำ รำ ฟ้อน และการแต่งหน้าแบบธรรมชาติ ไม่ลง Make-up เยอะจนเกินไป

รูปภาพที่ 4 การออกแบบการแต่งหน้าของนาค (พญานาค) (ที่มา: สุนิศา โพธิ์แสนสุข และคณะ, 2566)

รูปภาพที่ 5 การออกแบบการแต่งหน้าของนักแสดงผู้ชาย (นาค) (ที่มา: สุนิศา โพธิ์แสนสุข และคณะ, 2566)

รูปภาพที่ 6 การออกแบบการแต่งหน้าของนักแสดงผู้หญิง (นาค) (ที่มา: สุนิศา โพธิ์แสนสุข และคณะ, 2566)

ตลอดจน การออกแบบกระบวนท่ารำ การออกแบบกระบวนท่ารำในการแสดงชุด อุปสัมปทานาคาศรีท้าวธรรม ในครั้งนี้ผู้สร้างสรรค์นำหลักกระบวนท่ารำแม่บทอีสานมาเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ผลงาน โดยนำมาเรียบเรียงกระบวนลีลาขึ้นใหม่เพื่อให้สะดวกต่อการศึกษาและสืบทอด รูปแบบการแปรแถวมี 2 ลักษณะ คือ แบบที่ 1 แบบอนุรักษ์ แบบที่ 2 แบบปรับปรุงใหม่ ผู้สร้างสรรค์นำรูปแบบการแปรแถวการแสดง ชุด อุปสัมปทานาคา ศรีท้าวธรรม โดยมีการกำหนดสัญลักษณ์ ดังนี้

สัญลักษณ์วงกลมสีเหลือง		แทน พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
สัญลักษณ์วงกลมสีส้ม		แทน สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
สัญลักษณ์วงกลมสีเทา		แทน นาคมูจลินท์ (ตอนเป็นพระ)
สัญลักษณ์วงกลมสีเขียว		แทน นาคมูจลินท์ (ตอนเป็นมนุษย์)
สัญลักษณ์วงกลมสีดำ		แทน นาค ตัวระบำนักแสดง (ชาย)
สัญลักษณ์วงกลมสีน้ำเงิน		แทน นาคตัวระบำนักแสดง (หญิง)
สัญลักษณ์สี่เหลี่ยมสีขาว		แทน เวที

และออกแบบรูปแบบการแสดง การแสดงชุด อุปสัมปทานาคา ศรีท้าวธรรม ผู้สร้างสรรค์ได้วางรูปแบบการนำเสนอผลงานการแสดงเป็น 3 ช่วง เพื่อสะดวกต่อการนำไปสืบทอด คือ ช่วงที่ 1 เกริ่นนำกลอนผญา ช่วงที่ 2 นำเข้าสู่การแสดงพื้นบ้านอีสาน ช่วงที่ 3 นาค กราบลาขอฝากชื่อไว้กับพระพุทธเจ้า ได้แก่ ช่วงที่ 1 เกริ่นนำกลอนผญา หมายถึง เล่าถึงตำนานนาคตนหนึ่งที่มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาจึงแปลงกายเป็นมนุษย์มาขอบวช เพื่อขอบำเพ็ญบุญกุศลต่อองค์สัมมาสัมพุทธเจ้าเพื่อละเว้นกิเลสทั้งปวง ช่วงที่ 2 นำเข้าสู่การแสดงพื้นบ้านอีสาน หมายถึง นาคที่ได้รับการเข้าบวชแล้วนั่งบำเพ็ญศีลทำสมาธิอยู่ที่ใต้ต้นไม้ใต้ถุนถ้ำแล้ว นาคจึงเกิดการผลอหลับล้มตัว ร่างของนาคจึงได้กลายร่างกลับคืนสู่สภาพร่างของนาค ระหว่างนั้นจึงได้มีสาวกของพระพุทธเจ้าได้มาแอบดูนาคที่หลังก้นหิน สาวกของนาคจึงได้พบเห็นกับสิ่งที่เกิดขึ้น ทันใดนั้นสาวกจึงได้นำเรื่องนี้กล่าวต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทราบ และช่วงที่ 3 นาคกราบลาขอฝากชื่อไว้กับพระพุทธเจ้า หมายถึง หลังจากที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทราบจึงไม่สามารถทำพิธีลาสิกขาบท (บวช) ให้กับนาคมูจลินท์ได้ทันใดนั้นนาคมูจลินท์จึงกล่าวร้องขอต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่าต่อไปภายข้างหน้าหากฉันมีมนุษย์ผู้ใดที่จะลาสิกขาบทข้าพเจ้าขอให้องค์สัมมาสัมพุทธเจ้าทำพิธีเตรียมตัวจะบวชนั้นมีชื่อว่าเรียกว่า “นาค” เพื่อเป็นบุญกุศลให้แก่สรรพสิ่งบนโลกใบนี้ เหล่าตัวนางระบำก็จะออกมารำรำประกอบดนตรี

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องตำนานนาคขอบวช สู่การสร้างสรรค์การแสดงทางด้านนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานสร้างสรรค์ ชุด อุปสัมปทานาคา ศรีท้าวธรรม ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ได้ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาด้านนาคขอบวช พบว่า ในสมัยพุทธกาลมีพญานาคนามว่า มูจลินท์ มีกายสีทองอยู่ในตระกูลจตุมาหาราช มีความเลื่อมใสและศรัทธาทางพระพุทธศาสนาจึงแอบแปลงกายเป็นมนุษย์เพื่อขอบรรพชา (บวช) บำเพ็ญบุญกุศลต่อองค์สัมมาสัมพุทธเจ้าเพื่อละเว้นกิเลสทั้งปวง ต่อมาเมื่อพญานาคมูจลินท์ได้เข้าสู่ร่มกาวเสาวพัตร ในขณะที่มูจลินท์นั่งทำสมาธิจนล้มตัวผลอหลับจึงทำให้ร่างกายกลับสู่สภาวะเดิมหรือกายของตนที่เป็นพญานาค ทำให้พระภิกษุสงฆ์ที่อยู่โดยรอบมองเห็นกายที่แท้จริงของนาคมูจลินท์ พระภิกษุสงฆ์จึงเรียนให้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทราบ หลังจากที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทราบ จึงทำพิธีลาสิกขาบท (บวช) ให้กับนาคมูจลินท์ ทันใดนั้นพญานาคมูจลินท์จึงกล่าวร้องขอต่อสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า ต่อไปภายข้างหน้าหากฉันมีมนุษย์ผู้ใดที่จะลาสิกขาบท ข้าพเจ้าขอให้องค์สัมมาสัมพุทธเจ้าทำพิธีเตรียมตัวจะบวชนั้นมีชื่อว่าเรียกว่า “นาค” เพื่อเป็นบุญกุศลให้แก่สรรพสิ่งบนโลกใบนี้ที่ไม่มีโอกาสได้สวามีภักดีต่อพระพุทธศาสนาและเป็นต้นกำเนิดของประเพณีที่เรียกว่าทำขวัญนาค ขานนาค หรือ บวชนาค (พระครูสารกิจประยุต, ดร. หลวงตากาบ ฐานทัตโต การสื่อสารส่วนบุคคล 7 พฤศจิกายน 2566)

2. เพื่อศึกษานาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานสร้างสรรค์ ชุดอุปสัมปทานาคา ศรัทธาธรรม พบว่า คณะผู้สร้างสรรค์ได้นำองค์ความรู้จากการศึกษาด้านนาฏศิลป์มาบูรณาการเพื่อสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานสร้างสรรค์ ประกอบด้วยการประพันธ์เนื้อร้อง ทำนองเพลง รวมไปถึงการออกแบบเครื่องแต่งกายเพื่อสื่อให้เห็นถึงการเล่าเรื่องตำนานนาฏศิลป์ทางพระพุทธศาสนา

การอภิปรายผล

การวิจัยเรื่องตำนานนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานสร้างสรรค์การแสดงทางด้านนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานสร้างสรรค์ ชุด อุปสัมปทานาคา ศรัทธาธรรม ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. ศึกษาตำนานนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานสร้างสรรค์ ชุด อุปสัมปทานาคา ศรัทธาธรรม เป็นตำนานเรื่องเล่าทางพระพุทธศาสนาตอนนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานสร้างสรรค์ ชุด อุปสัมปทานาคา ศรัทธาธรรม เป็นตำนานเรื่องเล่าทางพระพุทธศาสนาตอนนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานสร้างสรรค์ ชุด อุปสัมปทานาคา ศรัทธาธรรม บวชเป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อมาคู่สังคมไทยโดยตลอดบิดามารดาที่มีลูกชายมีอายุครบ 20 ปีนิยมจัดพิธีบวชลูกชายเป็นพระภิกษุในวัดใกล้บ้านหรือในวัดที่ตนมีความคุ้นเคยด้วยหากลูกชายอายุยังไม่ถึง 20 ปี ก็ให้บวชเป็น สามเณร ทำการศึกษา เล่าเรียนและปฏิบัติธรรมะในวัดเหมือนกับพระภิกษุจุดประสงค์ของการบวชแต่เดิมก็คือเพื่อศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยและระเบียบพิธีกรรมต่างๆของพระพุทธศาสนาและขณะเดียวกันก็ได้รับการสั่งสอนให้ปฏิบัติตนเป็นคนมีคุณธรรมมีจริยธรรมเป็นคนดีมีความรับผิดชอบและเป็นผู้ใหญ่เมื่อลาสิกขาบทออกไปเป็นมรรวาสกัประพฤติตนเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศและถือได้ว่าเป็นคนโดยสมบูรณ์พร้อมที่จะเป็นหัวหน้าครอบครัวได้ในที่สุดดังนั้นการบวชแล้วลาสิกขาจึงเป็นปรากฏการณ์ธรรมดา ในสังคมไทย

บวชคือขั้นตอนที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตหรือบัญญัติขึ้น เพื่อใช้เป็นแนวทางประกอบการพิจารณาบุคคลที่มีความประสงค์จะเข้ามาบวชเป็นสมาชิกของสังคมสงฆ์ กล่าวคือเป็นภิกษุหรือภิกษุณีในพระพุทธศาสนา โดยทรงกำหนดคุณสมบัติของภิกษุผู้เป็นประธานและองค์ประชุมสงฆ์ไว้อย่างเป็นกิจลักษณะ ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งจะใช้อภิสิทธิ์ พิจารณาอย่างรวบรัดโดยลำพังไม่ได้ประธานและองค์ประชุมดังกล่าวจะต้องพิจารณาอย่างละเอียดรอบคอบและมีความเห็นร่วมกันเป็นเอกฉันท์จึงจะอนุมัติให้บุคคลนั้น ๆ ผ่านขั้นตอนนี้ได้ ทั้งนี้ก็เพื่อให้ได้ บุคคลที่มีศรัทธา มีความตั้งใจจริงและมีคุณสมบัติครบถ้วนตามที่กำหนดไว้ เข้ามาเป็นสมาชิกของสังคมสงฆ์เป็นสำคัญปัจจุบันบุคคลเข้ามาบวชเป็นพระภิกษุด้วยสาเหตุต่างกัน บางคนไม่มีศรัทธาจะ บวชแต่ถูกพ่อแม่บังคับให้ บวชบ้าง เพราะเพื่อนชักชวนบ้าง บวชเพื่อเลี้ยงชีพบ้าง เมื่อเข้ามา บวชแล้วก็ไม่ได้ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนและฝึกหัดปฏิบัติ ประพฤติล้อแหลมต่อการละเมิดพระ ธรรมวินัย2 การวางเป้าหมายไม่ถูกต้องแต่พยายามให้การบวชบรรลุเป้าหมายนั้น จึงเป็น สาเหตุแห่งวิกฤติศรัทธาของพระศาสนา ก่อนเข้าพรรษาภิกษุรูปหนึ่งที่อายุครบบวชคงได้มีโอกาสบวชเป็นพระภิกษุเพื่อศึกษาพระธรรมวินัยตามประเพณีนิยม หลายท่านลาราชการมาบวช คงไม่ได้รับอนุญาตให้บวช ถึง 3 เดือน ก็ยังดีที่มีโอกาสได้บวช ขณะบวชเป็นพระมีเวลาน้อยไม่รู้จักศึกษาอะไรตรงไหนจึง จะคุมคาที่บวชเรียน บางวัดก็ไม่ได้ใส่ใจให้การฝึกฝนอบรมเท่าที่ควร ปล่อยให้ วันเวลาผ่านไป

2. นาฏศิลป์ พื้นบ้านอีสานสร้างสรรค์ ชุด อุปสัมปทานาคา ศรัทธาธรรม คณะผู้สร้างสรรค์ พบว่า มีตำนานเรื่องเล่าที่เชื่อมโยงระหว่างพญานาคกับทางศาสนาพุทธ ตอน หนึ่งว่า นาคบวช โดยได้นำองค์ความรู้จากการสัมภาษณ์พระครูสารกิจ ประยุต (ดร.หลวงตากาบ ฐานทัตโต) วัดขุนพรหมดำริ (วัดบ้านอุปราข) ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มาประกอบการสร้างรูปแบบการแสดงทางด้านนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานสร้างสรรค์ ซึ่งมีความสอดคล้องกับศราวดี ภูมศรี (2562) ศึกษาเรื่องภาพสะท้อนความเชื่อเรื่องพญานาคผ่านการแสดง ชุด พุทธบูชา ลีลานาคราช พบว่า การสร้างสรรค์นาฏศิลป์พื้นเมืองอีสานในชุด พุทธบูชา ลีลานาคราช จึงเป็นการแสดงนาฏศิลป์ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อเป็นภาพสะท้อนถึงความเชื่อศรัทธาที่เกี่ยวกับพญานาค โดยการศึกษาถึงแนวคิด แรงบันดาลใจ ที่เกิดจากกรอบความคิดทางด้านประติมากรรม จิตรกรรม ประเพณี พิธีกรรม และวิถีชีวิตของ ชาวจังหวัดหนองคาย เช่น การออกแบบลีลาท่าทางในการแสดง การแปรแถว โดย

ให้ผู้แสดงทำมือจีบในลักษณะคล้ายงอนพญานาค และการแปรแถวที่ต่อแถวของ ผู้แสดงให้เป็นลักษณะคล้ายลำตัวพญานาค และการนำกรอบความคิดเกี่ยวกับสีของพญานาคที่ใช้โทนสีเขียว สีแดง สีทอง ซึ่งมีลักษณะคล้ายประติมากรรม จิตรกรรมที่เกี่ยวกับพญานาค เป็นต้น อีกทั้ง สร้างสรรค์การแสดงที่นำมโนทัศน์เกี่ยวกับพญานาค ผู้มีอิทธิฤทธิ์ในด้านต่าง ๆ มากมาย “พญานาคเป็นสัญลักษณ์แทนสิ่งต่าง ๆ อาทิ 1) พญานาคเป็นสัญลักษณ์แทนบรรพบุรุษเขมรและการสืบทอดเผ่าพันธุ์ เห็นได้จากในพิธีกรรมแต่งงานของคนเขมรที่เจ้าบ่าวจะต้องจับชายสไบของเจ้าสาวเดินเข้าหอ เป็นการจำลองเหตุการณ์ตอนที่พระทองจับชายสไบของนางนาคลงไปยังพื้นพิภพ 2) พญานาคเป็นสัญลักษณ์แทนความเป็นผู้มีบุญอำนาจเทวสิทธิ์ 3) พญานาค เป็นสัญลักษณ์แทนผู้ปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนา เห็นได้จากการปักธงนาคนางในงานบุญต่าง ๆ ที่พุทธศาสนิกชนได้จัดขึ้น และ 4) พญานาคเป็นสัญลักษณ์ของฟ้าฝนที่บันดาลความอุดมสมบูรณ์ให้กับพืชพันธุ์ธัญญาหาร และเป็นสะพานที่เชื่อมระหว่างสรวงสวรรค์กับโลกมนุษย์ ด้วยเหตุนี้พญานาคจึงปรากฏอยู่ในงานจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี”

ข้อค้นพบ หรือองค์ความรู้ใหม่

การวิจัยนี้ ได้ทำให้เกิดข้อค้นพบและองค์ความรู้ใหม่ในหลายด้าน ดังนี้

1. การผสมผสานตำนานกับศิลปะการแสดง

1.1 การผสมผสานตำนานพญานาคของชาวนาภูมิลำเนาพื้นบ้านไม่เพียงแต่ทำให้เรื่องราวมีชีวิตชีวา แต่ยังเสริมสร้างการเข้าใจในความเชื่อและประเพณีของชาวอีสานมากขึ้น

1.2 การใช้ตำนานเป็นแกนหลักในการสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงช่วยให้การเล่าเรื่องมีความสมบูรณ์และน่าสนใจยิ่งขึ้น

2. การพัฒนาศิลปะการแสดงพื้นบ้าน

2.1 การนำตำนานมาประยุกต์ใช้ในการแสดงพื้นบ้านช่วยกระตุ้นให้เกิดการพัฒนารูปแบบการแสดงใหม่ ๆ และสร้างสรรค์การแสดงที่มีเอกลักษณ์

2.2 ศิลปะการแสดงพื้นบ้านสามารถพัฒนาได้โดยการผสมผสานเรื่องราวทางวัฒนธรรมและความเชื่อเข้ากับทักษะการแสดงและดนตรีพื้นบ้าน

3. การส่งเสริมและอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น

3.1 การแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้านที่ใช้ตำนานเป็นแกนหลักเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพในการอนุรักษ์และเผยแพร่วัฒนธรรมท้องถิ่น

3.2 การสร้างสรรค์การแสดงที่เน้นเรื่องราวและความเชื่อของท้องถิ่นสามารถดึงดูดความสนใจและเสริมสร้างความภูมิใจให้กับคนในชุมชน

4. การเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

4.1 การแสดงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับตำนานและวัฒนธรรมสามารถเป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่

4.2 การจัดการแสดงที่เชื่อมโยงกับตำนานและวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นวิธีที่ดีในการสร้างรายได้ให้กับชุมชนและเสริมสร้างเศรษฐกิจท้องถิ่น

5. การสร้างประสบการณ์ทางศิลปะและจิตวิญญาณ

5.1 การแสดงที่เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อและศรัทธาทำให้ผู้ชมได้รับประสบการณ์ทางศิลปะและจิตวิญญาณที่ลึกซึ้ง

5.2 การสร้างประสบการณ์ที่เชื่อมโยงกับศิลปะและจิตวิญญาณสามารถเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ทางวัฒนธรรมในระดับที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

6. การศึกษาและการวิจัยในวัฒนธรรมพื้นบ้าน

- 6.1 การศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับตำนานและการแสดงพื้นบ้านสามารถเปิดเผยแง่มุมใหม่ๆ ของวัฒนธรรมและประเพณี
- 6.2 การวิจัยเชิงลึกเกี่ยวกับตำนานและการแสดงพื้นบ้านสามารถนำไปสู่การค้นพบองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์และพัฒนาวัฒนธรรมท้องถิ่น

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

การแสดงชุดนี้ สามารถนำไปถ่ายทอดให้กับเด็กและเยาวชนที่มีความสนใจในเรื่องของการบวชนาคที่กล่าวในตำนานนาคขอบวช

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

หลักสูตรสาขานาฏศิลป์และการละคร คณะมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ควรจัดโครงการเพื่อเชิญวิทยากรภายนอกมาเพิ่มองค์ความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับบริบทของหลักสูตรเพื่อเป็นแนวทางในการจัดการแสดงสร้างสรรค์ในลำดับต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. (2538). ปัญหาการบวชในสังคมไทยปัจจุบัน. *วารสาร มจร ภาษาและวัฒนธรรม*, 1(3), 42.
- ศราวดี ภูมศรี. (2562). ภาพสะท้อนความเชื่อเรื่องพญานาคผ่านการแสดง ชุด พุทธบูชา ลีลานาคราช. *วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 1(12), 349.

บุคลากรกรม

- พระครูสารกิจ ประยุต ดร.หลวงตากาบ ฐานทัตโต (ผู้ให้สัมภาษณ์) คณะผู้สร้างสรรค์ (ผู้สัมภาษณ์) สถานที่ ณ วัดขุนพรหมดำริ (วัดบ้านอุบราช) ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม วันอังคารที่ 7 พฤศจิกายน 2566.
- สุนิศา โพธิแสนสุข (ผู้ให้สัมภาษณ์) คณะผู้สร้างสรรค์ (ผู้สัมภาษณ์) สถานที่ ณ ตึกคณะมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ สาขานาฏศิลป์และการแสดง มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม วันพุธที่ 15 พฤศจิกายน 2566.